

**Makale Geçmişi / Article History**

Alındı/Received: 21.01.2016

Düzeltilme Alındı/Received in revised form: 22.02.2016

Kabul edildi/Accepted: 26.02.2016

## SİBER ZORBALIK ÇALIŞMALARINDA SOSYAL BEĞENİRLİK ETMENİ <sup>1</sup>

Onur DÖNMEZ<sup>2</sup>, Yavuz AKBULUT<sup>3</sup>

### Öz

Bu araştırmada öz-bildirime dayalı siber zorbalık davranışını irdeleyen çalışmalardaki sosyal beğenirlik olasılığı iki farklı çalışma ile irdelenmiştir. İlk çalışmaya Türkiye'deki bir devlet üniversitesinden 76 öğretmen adayı katılmıştır. Sosyal beğenirliğin incelenmesi için zaman serili bir desen kullanılmış; 20 maddelik bir siber zorbalık ölçeği, ikişer haftalık aralıklarla üç kez uygulanmış, her uygulama için katılımcılara ek puan verilmiştir. İlk uygulamada, verilen davranışların ahlaki açıdan uygunluğu; ikinci uygulamada bu davranışları çevrede görme sıklığı; üçüncü uygulamada ise kendilerinin gerçekleştirme sıklıkları sorulmuştur. Ödül puanların dağıtılabilmesi için katılımcılardan ölçek formlarına kimliklerini belirten notlar eklemeleri istenmiş, böylece anonimlik algıları ihlal edilerek sosyal beğenirlik ön plana çıkartılmıştır. Bulgular, uygun bulma, gerçekleştirme ve çevrede gözlemlene ortalamaları arasında oldukça anlamlı fark olduğunu, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu, ancak uygun görme ve gerçekleştirme ortalamalarının oldukça çarpık bir dağılım serilediğini ortaya koymuştur. İkinci çalışma çevrimiçi bir ortamda yine öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiş (n: 76), bu kez anonim bir uygulama yapılarak siber zorbalık ölçeğinin üç formunun yanı sıra güncel bir sosyal beğenirlik ölçeği uygulanmıştır. Bulgular, ilk çalışma ile büyük ölçüde paralellik göstermiş, ayrıca siber zorbalık gerçekleştirme ile sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Anonim ya da kimlik bilgileri alınarak toplanan veriler arasında fark gözlemlenmezken, cinsiyet farklarının sosyal beğenirlikten etkilendiği görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal beğenirlik; siber zorbalık; ölçek geliştirme; öğretmen adayları;

<sup>1</sup> Bu araştırmanın ilk bölümüne ait bulgular "İNTE2013" konferansında bildiri olarak sunulmuştur. Araştırma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri'nce desteklenmiştir (Proje No: 1306E257).

<sup>2</sup> Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, [onur.donmez@ege.edu.tr](mailto:onur.donmez@ege.edu.tr)

<sup>3</sup> Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, [yavuzakbulut@anadolu.edu.tr](mailto:yavuzakbulut@anadolu.edu.tr)

## SOCIAL DESIRABILITY BIAS IN CYBERBULLYING RESEARCH

### Abstract

This two-phase research investigated the probability of social desirability in self-reported cyberbullying behaviors. Participants in the first phase were 76 preservice teachers. Prevalence of social desirability was investigated through a time-series design. A 20-item cyberbullying survey was administered to students bi-weekly for three times. Participants were given extra credits for each administration. The first administration focused on the appropriateness of cyberbullying behaviors, the second one addressed the frequency these behaviors among peers, and the third administration targeted participants' own cyberbullying behaviors. Participants were asked to write their student numbers on surveys for extra credits, which violated their sense of anonymity. Findings revealed that how participants perceived their own behaviors, their peers' behaviors and the appropriateness of the behaviors varied drastically. While all variables correlated significantly, self-report and appropriateness variables revealed a skewed distribution. The second phase was realized through online survey administration with 76 preservice teachers. The survey was anonymous where a contemporary social desirability scale was used in addition to the cyberbullying scale. Findings were parallel with the first phase. Self-reported cyberbullying behaviors were highly correlated with impression management. No difference was observed between anonymous and non-anonymous data collection scenarios, but gender differences were influenced by social desirability.

**Keywords:** Social desirability; cyberbullying; scale development; pre-service teachers;

## Summary

Despite its usefulness and potential for investigating different phenomena within massive populations, survey research is threatened by participant behavior. Researchers' state of the art knowledge suggests that participants tend to respond rationally rather than sincerely in self-report settings. Behavioral theorists further maintain that people weigh potential risks and benefits related to their responses and extract the most rational and beneficial response within a given context. In this regard, subjective utility and rational choice theories are frequently consulted for estimating participant behavior.

Social researchers are increasingly investigating stigmatizing phenomena like social taboos (e.g. sexual preference, income), illegal behaviors (e.g. shoplifting, drug use), immoral activities (e.g. cheating on one's partner) and extreme opinions (e.g. anti-Semitism). Knowledge of such phenomena by unauthorized others (e.g., family, friends, law enforcement) can render material damage or loss of reputation. As the collection, storage and dissemination of data pose several threats to the researcher and the participants, these topics are considered sensitive for all stake holders. Moreover, research into sensitive topics are challenged by participants' personality traits and biases. One of the most common and pervasive sources of threats jeopardizing the validity and reliability of research findings is social desirability bias. Several studies from varying fields reported social desirability as a factor compromising the integrity of research.

Cyber-bullying is one of the major research settings where self-report surveys are heavily employed. It can be defined as intentionally using information and communication technologies with the purpose of harming someone. The anonymity provided by emerging communication technologies triggers cyberbullying. That is, people who do not have the physical power to bully others through traditional methods may use current information and communication technologies to hurt individuals. Being a victim of cyberbullying has been associated with many negative outcomes ranging from emotional distress to increased suicidality.

In this regard, the current study investigated the probability of social desirability response bias in self-reported cyberbullying instances. The research was designed within two phases. Seventy-six preservice teachers participated in the first phase. A time-series design was implemented to investigate the prevalence of the social desirability. A 20-item cyberbullying survey was administered to preservice teachers bi-weekly for three times. Participants were provided with extra credits in each administration. The first administration addressed the appropriateness of 20 cyberbullying behaviors. The second administration focused on the frequency of cyberbullying instances among the peers of the participants. Finally, the third administration targeted participants' own cyberbullying behaviors. Participants were asked to write their student numbers on data collection tools so that they could be given extra credits. This was deliberately done to violate their sense of anonymity.

All scales revealed ideal explained variance and internal consistency values. Findings revealed that how participants rated the appropriateness of cyberbullying behaviors, frequency of their own behaviors, and frequency of their peers' behaviors changed drastically. They tended to find cyberbullying behaviors very unethical, report rare instances

of cyberbullying in their own lives, but higher rates of observing such phenomena among their peers. All variables correlated significantly; however, self-report and appropriateness variables revealed a skewed distribution. On the other hand, observing the same behaviors among the peers revealed a normal distribution. Males had higher frequency scores and found cyberbullying instances more appropriate than females.

The second phase of the research was realized through online survey administration with a new group of 76 preservice teachers. This time, the survey administration was anonymous where a contemporary social desirability scale was used in addition to the cyberbullying scales. Internal consistency coefficients were ideal in this administration as well. Similar to the first phase, how participants rated the appropriateness of cyberbullying behaviors, frequency of their own behaviors, and frequency of their peers' behaviors varied significantly. Appropriateness of cyberbullying behaviors correlated with both self-reported cyberbullying instances and observation of these instances among peers. In addition, all cyberbullying scales correlated significantly with the impression management component of the social desirability scale. Particularly, self-reported cyberbullying behaviors were moderately correlated with the impression management.

Differences between males and females were similar to the first phase. However, further analyses were conducted as there were also differences in terms of social desirability. More specifically, males outperformed females in terms of cyberbullying instances whereas females outperformed males in terms of impression management. Thus, an additional covariance analyses was implemented where impression management was the control variable. This implementation revealed that the difference between males and females in terms of cyberbullying was decreased after the degree of impression management was controlled. This finding suggested that females underreported their cyberbullying instances more than males, which might have increased the significant differences in terms of gender. Finally, a two way mixed-design ANOVA to compare anonymous and non-anonymous implementations revealed that no significant difference was observed between these two data collection scenarios.

## Giriş

Cinsel tercih gibi sosyal tabular, uyuşturucu kullanımı benzeri yasadışı davranışlar, aldatma gibi ahlak dışı davranışlar ya da faşizm benzeri uç fikirler sosyal bilimler alanındaki araştırmacıların ilgisini çekmektedir (Krumpal, 2013). Böyle konularda veri toplamak, saklamak ya da dağıtmak araştırmacı ve katılımcılar için tehdit oluşturabileceği için bu konular *hassas* olarak nitelenmektedir (Lee ve Renzetti, 1990). Hassas konulardaki araştırmalarda toplanan verilerin, araştırmacılar dışındaki kişilerin (ör: aile, arkadaşlar, kanun koyucular) eline geçmesi, araştırma katılımcılarının maddi ve manevi zarar görmelerine neden olabilmektedir (Singer, 2004). Bu nedenle katılımcılar, hassas konuları inceleyen araştırmalardaki öz-bildirimlerinde samimi, gerçek durumlarını yansıtan yanıtlar yerine, *ekonomik* yanıtlar sunma eğilimindedir (Krumpal, 2013). Araştırmaya katılma, soruları yanıtlama ve gerçek durumlarını yansıtmaya gibi kararların tümünde katılımcıların bireysel ve çevresel faktörleri değerlendirmeleri doğaldır. Örneğin öznel kullanışlılık (Singer, 2004), rasyonel seçim (Krumpal, 2013), beklenti (Rasinski, Baldwin, Willis ve Jobe 1994) ya da belirgin baskı (Groves, Singer ve Corning, 2000) gibi konuları ele alan karar verme kuramları, katılımcıların yanıt verirken risk, zarar ve yarar-zarar dengesi gibi değerleri gözettiklerini öne sürmektedir. Bu durum, hassas konulardaki araştırmalarda toplanan verilerin ve veri toplama araçlarının geçerliğini tehdit etmektedir (Merydith, Plout ve Blaha, 2003; Miller, 2012; Tourangeau ve Yan, 2007).

Katılımcıların bu tür davranışlarını açıklamaya çalışan kavramlardan biri sosyal beğenirlik etkisidir. Sosyal beğenirlik etkisi, araştırma verilerinin geçerliğini tehdit eden başlıca bireysel özelliklerden biridir (De Vellis, 2003; Krumpal, 2013). King ve Bruner (2000) sosyal beğenirliği, katılımcıların araştırmalarda kendilerini geçerli sosyal normlarla uyumlu yansıtmaya eğilimi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, katılımcılar öz-bildirimlerinde kendilerini sosyal normlarla uyumlu göstermek için bazı geçici stratejiler işe koşmaktadır. Sosyal normlarla uyumlu özellikler içeren maddeler kabul edilerek yüksek puanlarla yanıtlanırken; sosyal normlardan sapmalar içeren maddeler reddedilerek düşük puanlarla raporlanmaktadır (Dickson, 1997).

Randall ve Fernandes'e (1991) göre sosyal beğenirlik, bireysel özellik ve maddelerin niteliği olmak üzere iki bakış açısıyla ele alınabilmektedir. İlk bakış açısına göre sosyal beğenirlik, kararlı bir kişilik özelliğidir. Sürekli sosyal onay gereksinimi duyan birey, olumlu izlenimini bozabilecek bilgileri vermekten kaçınır ya da gerçek durumunu yansıtmak yerine sosyal normlarla uyumlu yanıtlar verir. Paulhus (1984) kişilik özelliği olarak sosyal beğenirliği öz-aldatma (*self-deception*) ve izlenim yönetimi (*impression management*) olmak üzere iki alt boyutta ele almaktadır. Öz-aldatma alt boyutunda birey, bilinçsizce kendisine olumlu yönden bakmakta, verdiği sosyal normlarla uyumlu yanıtların gerçekten kendisini yansıttığını düşünmektedir. İzlenim yönetimi alt boyutunda ise, öz-aldatma boyutunun tersine, birey bilinçli bir biçimde kendisini yansıtmaya da sosyal normlarla uyumlu yanıtlar vermektedir.

İkinci bakış açısına göre ise sosyal beğenirlik bir kişilik özelliğinden çok, bireye yöneltilen sorularla (maddelerle) ilgili bir özelliktir. Buna göre, ırkçı önyargılar, dini inanç, demokrasi, insan hakları gibi özel konular; sağlık ve mutluluk gibi genel konulara göre sosyal beğenirlikten daha çok etkilenmektedir (Phillips ve Clancy, 1972). Farklı disiplinlerden pek çok çalışmada sosyal beğenirliğin araştırma verilerinin geçerliğini ve dolayısıyla veri bütünlüğünü tehdit ettiği gösterilmiştir.

Örneğin, King ve Bruner (2000) pazarlama alanındaki yenilikçilik, girişimcilik, müşteri memnuniyeti, risk alma gibi konuları inceleyen pek çok çalışmada, sosyal beğenirliğin veri bütünlüğünü ve ölçek geçerliğini tehdit ettiğini raporlamaktadır. Yönetim alanında, Arnold ve Feldman (1981) çalışanların, yeteneklerini sergileme olanakları, otonomi ve bağımsız karar alma gibi iş yaşamında kültürel olarak önem verilen özelliklerini yüksek raporladıklarını göstermiştir. Krumpal'a göre (2013) Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre gibi gelişmiş ülkelerde, vatandaşlar sosyal beğenirlik eğilimleri nedeniyle, devlet tarafından gerçekleştirilen ulusal ölçekli araştırmalara katılmaktan kaçınmaktadır. Benzer biçimde, Tourangeau ve Yan (2007) hassas konulardaki geniş ölçekli ulusal araştırmalarda, vatandaşların katılmaya isteksiz olduklarını, katılsalar bile, aylık gelir, cinsel arkadaş sayısı gibi tabu soruları yanıtlamaktan çekindiklerini, bu nedenle sistematik olarak yanlış bilgi verdiklerini raporlamaktadır. Merydith ve diğerleri (2003) ebeveynlerin, çocuklarının sosyal, duyuşsal ve davranışsal bozuklukları konusundaki ölçeklere verdikleri yanıtların sosyal beğenirlik algılarından etkilendiğini göstermiştir. Vigil-Colet ve diğerleri (2012), sosyal beğenirliğin, saldırganlıkla ilgili çeşitli kişilik testlerinin geçerliğini ciddi oranda etkilediğini göstermiştir. Stocke (2010) katılımcıların yabancılara karşı tutumlarını incelediği çalışmada, katılımcıların sosyal beğenirlik puanlarının, tutum puanlarını tahmin etmede kullanılabileceğini göstermiştir. Görüldüğü gibi, sosyal beğenirlik değişkeni sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında gerçekleştirilen çalışmalarda etkili bir değişken olarak ele alınmaktadır.

Son yıllarda araştırmacıların ilgisini çeken hassas konulardan biri de siber zorbalıktır. Türk Dil Kurumuna göre zorba, gücüne güvenerek hükmü altındakilere söz ve davranış özgürlüğü tanımayan kimse biçiminde tanımlanmaktadır. Alanyazında kasıtlı, zarar verici, yineleyen, uzun süreli, kışkırtıcı ve güç dengesizliği içeren davranışlar zorbalık olarak nitelendirilmektedir (Lee, 2004). Siber zorbalık kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal ve bireysel yaşam alanlarında kullanımının artmasıyla birlikte öne çıkan önemli ve nispeten yeni bir sorundur. Genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin kasıtlı olarak, belli bir birey ya da gruba duygusal anlamda zarar ya da rahatsızlık vermek amacıyla kullanılması siber zorbalık olarak nitelendirilebilir (Beran ve Li, 2005; Patchin ve Hinduja, 2010). Gelişen teknolojilerin sunduğu yeni etkileşim olanakları, sosyal ağların yoğun kullanımı ve çevrimiçi ortamlardaki anonim olma şansı siber zorbalığı her geçen gün daha da ciddi bir sorun haline getirmektedir (Akbulut, Şahin ve Erişti, 2010a). Siber zorbalığın çok sayıda psikolojik soruna neden olduğu ve bireyin tüm yaşamını olumsuz bir biçimde etkileyebileceği bilinmektedir (Arıcak, 2009; Çelik, Atak ve Ergüzen, 2012; Feinberg ve Robey, 2008). Hatta öğretmen adayları arasında bile siber zorbalığın yaygın olduğuna dair ciddi bulgulara rastlanmaktadır (Akbulut ve Çuhadar, 2011; Akbulut ve Erişti, 2011).

Sosyal beğenirliğin tüm şiddet yönelimi türleri ile ilişkili olduğu ve şiddeti irdeleyen araştırmalarda kontrol değişkeni olarak dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (Sontag, Clemans, Graber ve Lyndon, 2011). Sanal şiddet unsurları barındıran siber zorbalık, henüz gelişmekte bir konudur. Siber zorbalık alanyazınında tanımlayıcı veri gereksinimi nedeniyle, gerçekleştirilen araştırmaların çoğu tarama modelindedir (Espinoza ve Juvonen, 2013). Siber zorbalık konusu irdelenirken sosyal beğenirlik ile ilgili kaygılar dile getirilmesine rağmen, sosyal beğenirlik riski taşıyan öz-bildirim ölçeklerine sıklıkla başvurulduğu gözlenmektedir (Bauman ve Newman, 2013; Menesini ve Nocentini, 2009). Hatta birçok çalışmada sosyal beğenirlik olasılığı, kullanılan desenin bir sınırlılığı olarak dile getirilmektedir (Ang, Tan ve Mansor, 2011; Ang ve Goh, 2010; Navarro ve diğerleri, 2012; Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın, 2008; Topçu ve Erdur-Baker, 2012). Ayrıca siber zorbalık araştırmalarında da siber

zorbalık gerçekleştirme ve kurban olma durumlarının sosyal beğenirlik ile anlamlı ve negatif bir korelasyon sergilediği; ancak bu korelasyona ait etki büyüklüğünün küçük olduğu rapor edilmektedir (Doane, Kelley, Chiang ve Padilla, 2013). Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı siber zorbalık araştırmalarında sosyal beğenirlik değişkeninin varlığının ve düzeyinin incelenmesidir.

## Çalışma 1

### Yöntem

#### *Katılımcılar*

Araştırma kapsamındaki ilk çalışma, Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde okumakta olan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, Eğitimde Grafik ve Canlandırma dersini alan Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü öğrencileridir. Dersi alan 94 öğrencinin 76'sı tüm ölçekleri doldurmuştur. Bu çerçevede araştırmaya katılım oranı %81,9 olarak gerçekleşmiştir. Üç ölçeği de doldurmayan öğrencilerin verileri araştırma dışında bırakılmıştır. Katılımcıların 33'ü kadın 43'ü erkektir.

#### *Veri toplama aracı*

Araştırmada beşli Likert tipinde 20 maddeden oluşan ve tek faktörlü bir yapı sergileyen siber zorbalık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Akbulut ve arkadaşları (2010b) tarafından geliştirilerek farklı çalışmalarda başarılı bir biçimde kullanılan siber zorbalık ölçeğinin bu çalışma kapsamında kısaltılmış formudur. Ölçekte yer alan maddeler katılımcıların değerlendirebileceği durumlar olarak verilmektedir (ör: *Birileri hakkında yeni bir şeyler öğrenmek için internete başkasının adıyla giriş yapma*). Verilen durumların ahlaki uygunluğunu inceleyen ilk uygulamada maddeler "Hiç uygun değildir (1)" ile "Çok uygundur (5)" aralığında sorgulanmıştır. Aynı durumlarla karşılaşma durumlarının incelendiği ikinci uygulamada maddeler "Hiç karşılaşmadım (1)" ile "Çok karşılaştım (5)" aralığında sorgulanmıştır. Son olarak katılımcıların bu durumları gerçekleştirme sıklığının incelendiği son uygulamada maddeler "Hiç yapmadım (1)" ile "Çok yaptım (5)" aralığında sorgulanmıştır.

Bu çalışma kapsamında ilk kez kullanılan kısa ölçek formunun farklı uygulamalardaki güvenilirliği iç tutarlık katsayısı ile yapı geçerliği ise Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yöntemiyle kontrol edilmiştir. Orijinal ölçekte kısaltmaya gidildiği için Worthington ve Whittaker (2006) tarafından önerildiği üzere yeniden açıklama yapılarak tek faktörlü yapının korunup korunmadığı ve açıkladığı varyans irdelenmiştir. Ulaşılan örneklem büyüklükleri önerilen minimum sayılara ulaşmadığından (Tabachnik ve Fidell, 2007) veri setlerinin faktör analizine uygunluğu KMO örneklem uygunluğu testi ile incelenmiştir. Gözlemlenen katsayılar alanyazında kabul edilen değerler içinde olduğundan (Field, 2009; Hutcheson ve Safroniou, 1999; Pallant, 2001) veri setlerinin AFA için uygun olduğuna karar verilmiştir. AFA uygulaması tüm formların orijinalinde olduğu gibi tek faktörlü bir yapı sergilediğini göstermiştir. Ayrıca formların açıkladıkları varyans değerlerinin kabul edilebilir olduğu, hatta tek faktörlü bir yapı için ideal olduğu değerlendirilmiştir (Büyüköztürk, 2015). Formlardan elde edilen iç tutarlık katsayılarının tümünün 0,9'un üzerinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ölçek formlarının yüksek iç tutarlık katsayıları sergilediği ve oldukça güvenilir

oldukları söylenebilir (Field, 2009; Kline, 1999). Söz konusu analizlere ilişkin özet değerler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Formlarının Güvenirlik Ve Geçerlik Analizlerinin Sonuçları

	İç tutarlık katsayısı (Cronbahch’s $\alpha$ )	Örneklem uygunluğu testi (KMO)	Açıklanan Varyans (%)	Faktör yükü aralığı
Uygun bulma	0,913	0,617	40,46	.42-.78
Çevrede gözlemeleme	0,946	0,900	49.88	.45-.83
Gerçekleştirme	0,921	0,823	42,09	.52-.76

### **Veri toplama süreci**

Çalışmada zaman serili bir desen kullanılmıştır. Güncel bir siber zorbalık ölçeği aynı örnekleme farklı yönergeler ile ikişer haftalık aralıklarla üç kez uygulanmıştır. İlk uygulamada katılımcılardan ölçekteki maddeleri ahlaken değerlendirmeleri istenmiş, ikinci uygulamada katılımcılardan aynı ölçek maddelerini çevrelerinde görme sıklıklarını raporlamaları beklenmiş, üçüncü uygulamada ise bu maddeleri kendilerinin gerçekleştirme sıklıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılımı arttırmak amacıyla her uygulama için iki puan olmak üzere öğrencilerin final notlarına toplam 6 puan eklenmiştir. Ödül puan uygulaması için katılımcılardan ölçeklerin üzerine öğrenci numaralarının bir bölümünü yazmaları istenmiş, bu yolla katılımcıların gizlilik algıları özellikle rahatsız edilerek sosyal beğenirlikleri uyarılmıştır. Bunun yanında, ölçek formlarında araştırma bulgularının yalnızca bilimsel raporlarda kullanılacağı ve kesinlikle öznel değerlendirme yapılmayacağı konusunda garanti verilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve doğası ile ilgili başka bilgi verilmemiştir.

### **Bulgular**

Ölçek puanlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de özetlenmiştir. Puanlar incelendiğinde en düşük ortalamaların siber zorbalık ifadelerinin ahlaki uygunluğuna ait olduğu görülmüştür. Bunun ardından katılımcıların bu maddeleri gerçekleştirmeye ilişkin öz-bildirimleri gelmektedir. En yüksek puanlar ise katılımcıların bu eylemleri çevrelerinde gözlemeleme sıklıklarına aittir. Bu bulgular, katılımcıların siber zorbalığı hiç ahlaki bulmadıkları, az da olsa kendilerinin gerçekleştirdikleri ve çevrelerinde daha sık gözlemledikleri biçiminde yorumlanabilir.

Tablo 2. Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Uygun bulma	1,33	0,44	2,13	5,42
Çevrede gözlemeleme	2,82	0,93	0,02	-0,90
Gerçekleştirme	1,55	0,60	1,49	1,96



Söz konusu yorumun istatistiksel olarak da dayanaklandırılması amacıyla katılımcıların farklı yönergelerine verdikleri yanıtlar, yinelenen ölçümler için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Yukarıda betimsel değerleri verilmiş ölçek puanlarının birbirlerinden anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür (Wilk's lambda=.247;  $F_{(2, 74)}=112,687$ ;  $p<0,001$ ;  $\eta_p^2=0,753$ ). Huck'a (2012) göre bu fark, yüksek etki büyüklüğü sergilemektedir. Üç ölçüm arasındaki farkları tek tek incelemek için Bonferroni düzeltmesi ile izleme testleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre tüm ölçümler arasında anlamlı farklılaşma görülmüştür. Çevrede gözlemlene ölçeği puanı, uygun bulma ve gerçekleştirme puanlarından daha yüksektir ( $p<0,001$ ). Bunun yanında, gerçekleştirme puanının ahlaki bulma puanından daha yüksek olduğu görülmüştür ( $p<0,001$ ).

Üç değişkene ait merkezi eğilim değerleri Tablo 2'de yer alan çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alınarak incelenmiştir. Çevrede gözlemlenmeye ilişkin ortalamaların normale yakın bir dağılım sergilediği, öte yandan uygun bulma ve gerçekleştirme ortalamalarının normal dağılım sınırlarının dışında olduğu görülmektedir (Huck, 2012).

Ölçek puanlarının birbirleriyle istatistiksel olarak oldukça anlamlı korelasyonlar sergilediği gözlenmiştir (Tablo 3). Siber zorbalığı uygun bulma ve çevrede gözlemlene puanları arasında küçük ( $r=0,392$ ;  $R^2=0,153$ ;  $p<0,001$ ), uygun bulma ve gerçekleştirme puanları arasında büyük ( $r=0,729$ ;  $R^2=0,531$ ;  $p<0,001$ ), çevrede gözlemlene ve gerçekleştirme puanları arasında ise yine küçük ( $r=0,453$ ;  $R^2=0,205$ ;  $p<0,001$ ) düzeyde ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir ilişki görülmüştür (Cohen, 1988). Bu durum, üç ölçme aracında da ölçülen yapıların benzeştiğini; söz konusu davranışları uygun bulma, çevrede gözlemlene ve gerçekleştirme ortalamalarının birbiriyle oldukça ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Ölçek Puanları Arasındaki Bağlantı Katsayıları

	Uygun bulma	Çevrede gözlemlene	Gerçekleştirme
Uygun bulma	-	0,392*	0,729*
Çevrede gözlemlene		-	0,453*
Gerçekleştirme			-

\*  $p<0,001$

Katılımcıların ölçek puanlarının cinsiyetlerine göre karşılaştırılması amacıyla bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	SD	t	p	$\eta^2$
Uygun bulma	Erkek	43	1,450	0,494	70,451	2,896	0,005	0,091
	Kadın	33	1,185	0,298				
Çevrede gözlemlene	Erkek	43	2,896	0,948	74	0,833	0,408	0,009
	Kadın	33	2,717	0,904				
Gerçekleştirme	Erkek	43	1,781	0,646	69,458	4,485	<0,001	0,192
	Kadın	33	1,251	0,376				

Analiz sonuçlarına göre kadın katılımcıların ölçek maddelerini ahlaki olarak uygun bulma ortalamaları erkeklere oranla daha düşüktür. Huck'a (2012) göre bu farkın etki büyüklüğü orta düzeydedir. Kadın ve erkek katılımcıların çevrelerinde siber zorbalık gözlemlene puanları arasında anlamlı fark görülmemiştir. Gerçekleştirme puanları incelendiğinde ise kadın katılımcıların, erkek katılımcılara oranla daha az siber zorbalık gerçekleştirdiklerini raporladıkları ve bu farkın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmektedir.

Alanyazına göre araştırmanın bu aşamasında katılımcıların kimlik bilgilerinin bilinmesi ve sosyal beğenirliğin değişik dozlarda hissedildiği üç farklı uygulama biçiminin aynı göstergelere ilişkin oldukça farklı bir yapı ortaya koyması, sosyal beğenirlik olasılığını arttırmaktadır. Bu bağlamda sosyal beğenirlik faktörlerini de içeren ve katılımcıların anonim olduğu ikinci çalışma desenlenmiştir.

## Çalışma 2

### Yöntem

#### *Katılımcılar*

İkinci çalışma, yine öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bu kez yanıtlamada anonimliği sağlamak ve sosyal beğenirliği düşük tutmak amacıyla çevrimiçi öz-bildirim yöntemi ile veri toplanmıştır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmış, öğrencilere herhangi bir ek puan verilmemiş, öğrencilerden kimliklerini betimleyecek herhangi bir bilgi istenmemiş, e-posta adreslerine gönderilen bağlantılar yoluyla katılımcılar araştırmaya davet edilmiştir. Veri toplama aracını yanıtlayan 76 katılımcıdan 40'ı erkek, 36'sı kadındır.

#### *Veri toplama araçları*

Araştırmanın bu aşamasında ilk çalışmadaki siber zorbalık ölçeğinin yanı sıra Akın (2010) tarafından alanyazına kazandırılan iki boyutlu bir sosyal beğenirlik ölçeğine başvurulmuştur. Daha önce belirtildiği gibi kısaltılmış formu bu çalışmada ilk kez denenen siber zorbalık ölçeğinin güvenilirlik değerleri yine iç tutarlık katsayıları ile, yapı geçerliği ise açımlayıcı faktör analizi yöntemiyle yeniden kontrol edilmiştir. Bu analizlerden elde edilen değerler Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 5. Ölçek Formlarının Güvenirlik Ve Geçerlik Analizlerinin Sonuçları

	İç tutarlık katsayısı (Cronbahch's $\alpha$ )	Örneklem uygunluğu testi (KMO)	Açıklanan Varyans (%)	Faktör yükü aralığı
Uygun bulma	0,880	0,738	33,81	.12-.79
Çevrede gözlemlene	0,918	0,833	39,89	.38-.81
Gerçekleştirme	0,813	0,611	23,68	.05-.72

Daha önce olduğu gibi ulaşılan örneklem büyüklüğü önerilen sayılara ulaşamadığından (Tabachnik ve Fidell, 2007) veri setlerinin faktör analizine uygunluğu KMO örneklem uygunluğu testi ile incelenmiştir. Daha önce karşılaşılan tek faktörlü ve kabul edilebilir varyansa sahip yapı, büyük ölçüde burada da doğrulanmıştır. Üçüncü formdaki varyans düşüklüğünün örneklemin yetersiz oluşundan ya da formun bu çalışmaya özgü uygulanış biçiminden kaynaklanması söz konusu olabilir. Şöyle ki uygun bulma, çevrede gözleme ve gerçekleştirme sorularının aynı anda sorulması farklı bir yanıtlama örüntüsü yaratmış olabilir. Öte yandan hesaplanan iç tutarlık katsayılarının ideal olduğu görülmüştür (Field, 2009). Tablo 5'te faktör yükü aralıklarında gözlemlenen ve ideal kabul edilemeyecek alt değerler her formda yer alan 1 ya da 2 maddeye ait uç değerlerdir. Tüm çalışmalarda aynı formun standart bir biçimde kullanılması uygun görüldüğünden bu maddeler ölçekten çıkartılmamıştır. Ayrıca faktör yükü ortalamaları, uygun bulma için 0.55; çevrede gözleme için 0.57, gerçekleştirme için ise 0.44 biçimindedir.

Akın (2010) tarafından geliştirilen ve bu çalışmada kullanılmak üzere izin alınan sosyal beğenirlik ölçeği ise 29 madde barındıran iki faktörlü bir yapıya sahiptir. Bu faktörler öz-aldatma ve izlenim yönetimi olarak adlandırılmış olup ölçek geliştirme çalışmasında toplam varyansın yüzde 64.5'i açıklanmıştır. Her iki faktörün de iç tutarlılık değerleri bu çalışmada da dikkate alınmış ve gerek öz-aldatma ( $\alpha=.765$ ) gerekse izlenim yönetimi ( $\alpha=.812$ ) için ideal değerler gözlemlenmiştir. Ölçeğin genelinin iç tutarlılık katsayısı ise 0.845 olarak hesaplanmıştır.

### ***Veri toplama süreci***

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların gizlilik algıları rahatsız edilmemiş, sosyal beğenirlik düzeyini uyarmamak adına anonim veri toplanmıştır. Bu nedenle zaman serili bir desene başvurulmamış, yanıtlama karşılığında herhangi bir ekstra puan verilmemiş, siber zorbalık ölçeğine ait üç farklı form ve sosyal beğenirlik ölçeği tek bir uygulama halinde katılımcılara sunulmuştur. Siber zorbalık ölçeğinde yine katılımcılardan ölçekteki ifadeleri ahlaki uygunluk bağlamında değerlendirmeleri, aynı ifadeleri çevrelerinde görme sıklıklarını raporlamaları ve kendilerinin gerçekleştirme sıklıklarını belirtmeleri beklenmiştir. Bir önceki çalışmaya benzer biçimde ölçek formlarında araştırma bulgularının yalnızca bilimsel raporlarda kullanılacağı ve kesinlikle öznel değerlendirme yapılmayacağı konusunda garanti verilmiştir.

### **Bulgular**

Uygulanan ölçeklere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 6'da özetlenmiştir. Bir önceki çalışmada olduğu gibi siber zorbalığı uygun bulma ve gerçekleştirme değişkenlerinin normal dağılımdan uzaklaştığı göze çarpmaktadır. Puanlar incelendiğinde ise yine en düşük ortalama ahlaki uygunluğa aittir. Bunun ardından gerçekleştirmeye ilişkin öz bildirimler, daha sonra da çevrede gözleme ortalamaları gelmektedir. Başka bir deyişle, katılımcıların siber zorbalığı ahlaki bulmamaları, az da olsa kendilerinin gerçekleştirmesi; ancak çevrelerinde daha sık gözlemlenmeleri bu çalışmada da geçerlidir.

Tablo 6. Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçekler	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Uygun bulma	1,303	,360	1,616	2,372
Çevrede gözleme	2,785	,823	-,123	-,832
Gerçekleştirme	1,446	,394	1,160	1,223
Sosyal beğenirlik: Öz-aldatma	3,366	,521	-,326	,338
Sosyal beğenirlik: İzlenim yönetimi	3,623	,577	-,408	-,354

Söz konusu yorumu istatistiki olarak kanıtlamak üzere yine tek faktörlü ANOVA gerçekleştirilmiş ve ölçek puanlarının birbirlerinden anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (Wilk's lambda=.224;  $F_{(2, 74)}=128,261$ ;  $p<0,001$ ;  $\eta_p^2=0,776$ ). Huck'a (2012) göre bu fark, bir önceki çalışmada olduğu gibi yüksek etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Üç ölçüm arasındaki farkları tek tek incelemek için Bonferroni düzeltmesi ile izleme testleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre tüm ölçümler arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Çevrede gözleme ölçeği puanı, uygun bulma ve gerçekleştirme puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur ( $p<0,001$ ). Ayrıca, gerçekleştirme puanının ahlaki bulma puanından yüksek olduğu görülmüştür ( $p<0,05$ ). Sosyal beğenirlik bağlamında ise izlenim yönetimi ortalamalarının öz-aldatma ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu söylenebilir ( $t_{(75)}=-3,780$ ;  $p<0,001$ ;  $\eta^2=0,16$ ).

Kullanılan ölçeklerin birbirleriyle ilişkilerini özetleyen matris Tablo 7'de sunulmuştur. Buna göre siber zorbalığı uygun bulma ile gerçekleştirme puanları arasında ( $r=0,311$ ;  $R^2=0,097$ ;  $p<0,01$ ) ve çevrede gözleme ile gerçekleştirme puanları arasında ( $r=0,411$ ;  $R^2=0,169$ ;  $p<0,001$ ) küçük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Tabloda dikkat çeken bir başka durum siber zorbalığı uygun bulma, çevrede gözleme ve gerçekleştirme ortalamalarının sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutu ile anlamlı bir ilişki sergilemesidir. Bu çerçevede uygun bulma ( $r=-0,261$ ;  $R^2=0,068$ ;  $p<0,05$ ) ve çevrede gözlemlemenin ( $r=0,240$ ;  $R^2=0,058$ ;  $p<0,05$ ) izlenim yönetimi ile ilişkisi küçük iken, gerçekleştirme puanları ile izlenim yönetimi arasındaki korelasyon orta düzeyde anlamlıdır ( $r=-0,645$ ;  $R^2=0,416$ ;  $p<0,001$ ).

Tablo 7. Ölçek Puanları Arasındaki Bağlantı Katsayıları

	Uygun bulma	Çevrede gözleme	Gerçekleştirme	Öz-aldatma	İzlenim Yönetimi
Uygun bulma	-	0,185	0,311**	-0,054	-0,261*
Çevrede gözleme		-	0,411***	-0,050	-0,240*
Gerçekleştirme			-	-0,193	-0,645***
Öz-aldatma				-	0,421***

\*  $p<0,05$ ; \*\* $p<0,01$ ; \*\*\* $p<0,001$

Katılımcıların ölçek puanlarının cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığı t testi sonuçları Tablo 8’de özetlenmektedir. Bir önceki çalışmaya benzer biçimde kadın katılımcıların ölçek maddelerini ahlaki olarak uygun bulma ortalamaları erkeklere oranla daha düşüktür ve bu farkın etki büyüklüğü orta düzeydedir. Kadın ve erkek katılımcıların çevrelerinde siber zorbalık gözlemlenebilir puanları arasında anlamlı fark yoktur. Gerçekleştirme puanları incelendiğinde ise kadın katılımcıların, erkek katılımcılara oranla daha az siber zorbalık gerçekleştirdiklerini raporladıkları görülmektedir ve bu farkın büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Sosyal beğenirlik değişkenlerinden öz-aldatma bağlamında kadın erkek farkı gözlemlenmezken, izlenim yönetimi bağlamında kadınların ortalamaları erkeklerden anlamlı derecede yüksek bulunmuş, bu farkın etki büyüklüğü orta düzey olarak tespit edilmiştir. Siber zorbalık gerçekleştirme puanları ile izlenim yönetimi arasındaki anlamlı ilişki de dikkate alındığında, izlenim yönetimi bağlamındaki cinsiyet farkının siber zorbalık gerçekleştirme bağlamındaki cinsiyet farkını yordama olasılığı ortaya çıkmaktadır. Yani siber zorbalık bağlamında görülen farklar, gerçekten zorbalık miktarı bağlamındaki farklardan değil, sosyal beğenirliğe göre kadın ve erkeklerin farklı yanıtlama örüntüleri sergilemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Bu hipotezi test etmek için siber zorbalık gerçekleştirme bağlamında kadın ile erkek arasında gözlemlenen fark, izlenim yönetiminin kontrol değişkeni olarak yer aldığı bir ANCOVA ile yeniden test edilmiştir. Normalde 0.001 düzeyinde ve .166 gibi yüksek bir etki büyüklüğü ile anlamlı çıkan cinsiyet farkı; sosyal beğenirlik kontrol edildikten sonra hala .019 düzeyinde anlamlı olup etki büyüklüğü değeri ise .073’e düşmüştür. Bu da cinsiyet farklarının varlığını; ancak sosyal beğenirlikten oldukça etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Cinsiyete Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	SD	t	p	$\eta^2$
Uygun bulma	Erkek	40	1,405	,435	57,059	2,812	,007	0,091
	Kadın	36	1,189	,207				
Çevrede gözlemlenebilir	Erkek	40	2,819	,848	74	,376	,708	0,002
	Kadın	36	2,747	,804				
Gerçekleştirme	Erkek	40	1,598	,425	67,448	3,930	<,001	0,166
	Kadın	36	1,278	,275				
Öz-aldatma	Erkek	40	3,385	,471	74	,320	,750	0,001
	Kadın	36	3,346	,577				
İzlenim yönetimi	Erkek	40	3,444	,521	74	-3,011	,004	0,109
	Kadın	36	3,823	,577				

İki çalışmanın verileri birleştirilerek anonim veri toplanan 76 öğretmen adayı ile kimlik bilgileri alınarak veri toplanan 76 öğretmen adayına ait veriler, 2 (anonim-kimlikli) x 3 (uygun bulma-gözlemlenebilir-gerçekleştirme) karma desen ANOVA ile incelenmiştir. Siber zorbalık davranışlarını ahlaki olarak uygun bulma, gerçekleştirme ve çevrede gözlemlenebilir arasındaki farklar bu genel analizde de aynen doğrulanmış ve grubun genelinde anlamlı bir fark

gözlemlenmiştir (Wilk's lambda=.240;  $F_{(2, 149)}=235,743$ ;  $p<0,001$ ;  $\eta_p^2=0,76$ ). Etkileşim etkisi anlamlı olmadığı için bu genel örüntü anonim ya da kimlik bilgileri ile veri toplanan iki grupta da geçerlidir ( $p=.539$ ). Ayrıca anonim olarak veri sağlayan grup ile kimlikli olarak veri sağlayan grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ( $p=.463$ ).

### Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada siber zorbalık çalışmalarında sosyal beğenirlik etmeninin varlığı iki farklı çalışma ile irdelenmiş, yanıtlayıcıların bilindiği ya da anonim olduğu durumlarda gözlemlenen ölçek yanıtlama örüntüleri dikkate alınmıştır. Öz-bildirime dayalı uygulamaların yanıtlayıcının belirsiz olduğu durumlarda sosyal beğenirliği azaltması, yanıtlayıcıların belli olduğu durumlarda ise sosyal beğenirliği arttırması beklenebilir (Akin, 2010; Paulhus, 1984). Bu bağlamda ilk çalışmada öğrenci numaralarının bir bölümü istenerek mahremiyet kasıtlı olarak ihlal edilmiştir. İkinci çalışmada ise anonim biçimde veri toplanmıştır. İki veri setinin beraberce işe koşulduğu karma desenli ANOVA sonuçları, anonim ya da kimlik bilgileri alınarak veri toplama arasında bir fark olmadığını; en azından siber zorbalık değişkeni ve öğretmen adaylarından oluşan bir hedef kitle için böyle bir farkın gözlemlenemediğini ortaya koymuştur. Bu bulgular sosyal beğenirliği kararlı bir kişilik özelliği olarak gören ve anonimliğin sosyal beğenirliği anlamlı derecede azaltmadığını savunan Edwards'ın (1957) görüşleri ile paralellik göstermiştir.

Mahremiyet, potansiyel katılımcıların araştırmalara katılmayı reddederken verdiği önemli mazeretler arasında yer almaktadır (Singer, 2004). İlk çalışmada ödül puanlarını verebilmek için gerçekleştirilen mahremiyet ihlali farklı yollarla da gerçekleştirilebilir. Eve gidilerek gerçekleştirilen araştırmalar ya da telefon anketleri bunlardan yalnızca bazılarıdır. Bu tür çalışmalarda bireylere iletişim bilgilerini baştan bilerek ulaşmak, katılımcıların yanıtlama örüntülerini değiştirebilir (Singer, Mathiowetz and Couper, 1993; Singer, Van Hoewyk and Neugebauer, 2003). Bu nedenle anonim ya da kimlikli uygulama arasında fark çıkmaması, katılımcıların mahremiyet algılarının tamamen garanti altına alındığı anlamına gelmeyebilir. İkinci çalışmada sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutuna ilişkin gerçekleştirilen analizler de sosyal beğenirliğin verilerin geçerliği üzerinde ciddi bir tehdit oluşturabileceğini gözler önüne sermektedir.

Siber zorbalık gerçekleştirme durumları ile sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutu arasında ortay düzeyde bir ilişki gözlemlenmiştir. Önceki çalışmalarda bu ilişki küçük düzeyde bulunmuştur (Doane vd., 2013). Bu nedenle başkalarından daha çok onay bekleyen bireylerin çevrimiçi ortamlarda daha uygun davranışlar sergileyeceğine vurgu yapılmış, sosyal beğenirlik eğilimi yüksek bireylerin siber zorbalık ve kurbanlığa daha az maruz kalabilecekleri dile getirilmiştir (Doane vd., 2013). Bu çalışmada ise siber zorbalık gerçekleştirme ile sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutu arasındaki ilişki orta düzeydedir. Bu bağlamda siber zorbalık araştırmalarında en azından sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutunun bir kontrol değişkeni olarak dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

Araştırmanın iki aşamasında da siber zorbalığı uygun bulma ve gerçekleştirme bağlamında cinsiyet farkı gözlemlenmiş, kadınların gerek siber zorbalık ifadelerinin ahlaki uygunluğu gerekse bu davranışları gerçekleştirme bağlamında daha düşük ortalamalara sahip oldukları görülmüştür. Orta ya da büyük etkiye işaret eden bu anlamlı farklar,

Türkiye'deki siber zorbalık çalışmalarında gözlemlenen cinsiyet farkları ile paralel biçimde değerlendirilebilir (Akbulut ve Eristi, 2011; Akbulut vd., 2010a). Öte yandan sosyal beğenirliğin izlenim yönetimi boyutu bağlamında kadınların erkeklerden daha yüksek bir ortalamaya sahip olmaları ve bu farkın orta düzeyde bir etki büyüklüğüne işaret etmesi dikkate alınmalıdır. Ayrıca siber zorbalık ifadeleri ile izlenim yönetimi arasındaki anlamlı korelasyonlar da değerlendirildiğinde, siber zorbalık alanyazınında karşımıza çıkan cinsiyet farklarının sosyal beğenirlik bağlamında gözlemlenen cinsiyet farklarından etkileniyor olması olasıdır. Nitekim gerçekleştirilen analizler, cinsiyet farklarının o kadar da yüksek olmayabileceğine, sosyal beğenirlik kontrol edildikten sonra cinsiyet bağlamındaki farkların azaldığına işaret etmektedir.

Her iki çalışmadaki bulguların da sosyal beğenirlikten etkilenmediği bir senaryo dikkate alınsa da çevrede gözleme ortalamaları oldukça ciddi sorunlara işaret etmektedir. Şöyle ki, siber zorbalığa maruz kalma ya da şahit olma durumlarının yeni siber zorbalıların yetişmesi sürecini hızlandıracağı varsayımını destekleyebilecek çok sayıda ampirik çalışmaya rastlamak mümkündür (Akbulut ve Erişti, 2011; Bauman, 2010; König, Gollwitzer ve Steffgen, 2010; Walrave ve Heirman, 2011). Bireylerin gözlemediği dünyada gerçekleşen olumsuz davranışların onların kişilik gelişimlerini ve normallik algılarını olumsuz etkileyebileceği dikkate alındığında bu araştırmanın her iki bölümünde de rapor edilen siber zorbalık gözleme oranları oldukça ciddi boyuttadır.

Katılımcıların gözlemedikleri siber zorbalık davranışlarını daha rahat rapor etmeleri, ancak kendi siber zorbalıklarını oldukça düşük düzeyde rapor etmeleri, alanyazında da karşılaşılan bir durumdur. Şöyle ki, bireylerin mağduriyet ya da gözleme durumlarını raporlamaya hazır olmaları, suç işleme oranlarını raporlamaya ise isteksiz olmaları söz konusudur (Aboujaoude, Savage, Starcevic ve Salame, 2015; Zweig, Dank, Yahner ve Lachman, 2013). Yine alanyazında siber zorbalığa tanık olanların birebir deneyimleyenlerden çok daha fazla olduğu ortaya konmaktadır (Beran ve Li, 2005). Öte yandan mevcut bulguların ciddi bir yönü de bulunmaktadır. Öncelikle siber zorbalığı ahlaki olarak uygun bulma, gerçekleştirme ve çevrede gözleme ortalamaları arasındaki anlamlı korelasyonları dikkate almakta yarar vardır. Üç değişken birbiriyle oldukça paralel bir biçimde ilerlemekte; öz-bildirim ve ahlaki bulma bağlamında ortalamalar oldukça düşükken çevrede gözleme bağlamında ciddi biçimde yükselmektedir. Siber zorbalık gerçekleştirme durumları ile izlenim yönetimi arasındaki orta düzeyde korelasyon da dikkate alındığında, siber zorbalık gerçekleştirme durumlarının sosyal beğenirliğin etkisi altında rapor edildiğini belirtmek olanaklıdır.

Araştırma kapsamındaki ilk çalışmada ayrıca bir sosyal beğenirlik ölçeğinin kullanılmamış olması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda ikinci çalışmada sosyal beğenirlik ölçeği işe koşularak aradaki ilişkiyi dikkate alan çözümler önerilmiştir. Öte yandan sosyal beğenirlik ölçeklerinin maddeleri de zaten sosyal beğenirliğe duyarlı ifadeler içerdiğinden, yalnızca öz-bildirime dayalı yeni bir ölçek uygulamak yeterli bir çözüm olmayabilir. Bu bağlamda ilk çalışmadaki zaman serili desene benzer dolaylı değerlendirmelere gereksinim duyulabilir.

Bu çalışmada kullanılan tüm ölçek maddeleri birinci tekil şahsa yönelik biçimde hazırlanmıştır. Bu tür bir kullanımın bazı dezavantajları bulunmaktadır. Öncelikle siber zorbalığı tanımlamak için kullanılan ifadelerin bazı katılımcı grupları için aşırı soyut ya da

belirsiz kalma tehlikesi bulunmaktadır. Bu nedenle kısa ve öz sorular yöneltmek yerine, daha anlaşılabilir ve bağlam içinde sunulmuş senaryolar kullanılarak toplanan verilerin geçerliği arttırılabilir (Poulou, 2001). Bu senaryolarda hayali kişilere sorumluluklar yüklenerek katılımcı üzerindeki sosyal beğenirlik yükü azaltılabilir.

Sonuç olarak gerek öz-bildirime dayalı ölçme araçlarının sınırlılıkları, gerekse siber zorbalık gibi hassas konularda sosyal beğenirlik potansiyeli dikkate alındığında yalnızca tek bir veri toplama yöntemini işe koşarak gerçekleştirilen araştırmaların geçerliğinin tehlikeye girdiği söylenebilir. Bu araştırmada izlenen yöntemler, farklı örneklerle ve yeni yordayan değişkenler dikkate alınarak yinelenebilir ve söz konusu risklerin farklı konu, yöntem, araç ve hedef kitleler bağlamında hangi boyutlarda olduğu irdelenebilir.

### Kaynakça

- Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V. ve Salame, W. O. (2015). Cyberbullying: review of an old problem gone viral. *Journal of Adolescent Health, 57*(1), 10-18.
- Akbulut, Y. ve Çuhadar, C. (2011). Reflections of preservice information technology teachers regarding cyberbullying. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 2*(3), 67-76.
- Akbulut, Y. ve Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimization among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology, 27*(7), 1155-1170.
- Akbulut, Y., Sahin, Y. L. ve Eristi, B. (2010a). Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Educational Technology & Society, 13*(4), 192–201.
- Akbulut, Y., Şahin, Y. L. ve Erişti, B. (2010b). Development of a scale to investigate cybervictimization among online social utility members. *Contemporary Educational Technology, 1*(1), 46-59.
- Akın, A. (2010). İki boyutlu sosyal istenirlik ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin araştırılması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, (30)*3, 771-784.
- Ang, R. P. ve Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development, 41*(4), 387-397.
- Ang, R. P., Tan, K. A. ve Mansor, A. T. (2011). Normative beliefs about aggression as a mediator of narcissistic exploitativeness and cyberbullying. *Journal of Interpersonal Violence, 26*(13), 2619-2634.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research, 34*, 167–184.
- Arnold, H. J. ve Feldman, D. C. (1981). Social desirability response bias in self-report choice situations. *Academy of Management Journal, 24*(2), 377-385.
- Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a rural intermediate school: An exploratory study. *The Journal of Early Adolescence, 30*(6), 803-833.
- Bauman, S. ve Newman, M. L. (2013). Testing assumptions about cyberbullying: Perceived distress associated with acts of conventional and cyber bullying. *Psychology of violence, 3*(1), 27-38.
- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber–harassment: a study of new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*(3), 265–277.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum (Genişletilmiş 21. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences* (2nd ed.). Hillsdale , NJ: Lawrence Earlbaum Associates.



- Çelik, S., Atak, H. ve Erguzen, A. (2012). The effect of personality on cyberbullying among university students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- DeVellis, R.F. (2003). *Scale development: Theory and applications (2nd ed)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Dickson, J. P. (1997). Improving survey questions: Design and evaluation. *Journal of Marketing Research*, 34(2), 296.
- Doane, A., Kelley, M.L., Chiang, E.S. ve Padilla, M.A. (2013). Development of the Cyberbullying Experiences Survey. *Emerging Adulthood*, 1(3), 207-218.
- Edwards, A. L. (1957). *The social desirability variable in personality assessment and research*. New York: Dryden
- Espinoza, G., ve Juvonen, J. (2013). Methods used in cyberbullying research. İçinde Bauman, S., Cross, D. ve Walker, J. (Ed.), *Principles of cyberbullying research: Definitions, measures, and methodology* (112-124). New York: Routledge
- Feinberg, T. ve Robey, N. (2008). Cyberbullying. *Principal Leadership*, 9 (1), 10-14.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage.
- Groves, R. M., Singer, E. ve Corning, A. (2000). Leverage-Saliency Theory of survey participation: Description and an illustration. *The Public Opinion Quarterly*, 64(3), 299–308.
- Huck, S. (2012). *Reading statistics and research (6.baskı)*. Boston: Pearson.
- Hutcheson, G. and Sofroniou, N. (1999). *The multivariate social scientist introductory statistics using generalized linear models*. London Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Krumpal, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review. *Quality & Quantity*, 47(4), 2025-2047.
- King, M. F. ve Bruner, G. C. (2000). Social desirability bias: A neglected aspect of validity testing. *Psychology and Marketing*, 17(2), 79-103.
- Kline, P. (1999). *The handbook of psychological testing (2nd Ed.)*. Routledge, London.
- König, A., Gollwitzer, M. ve Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an act of revenge? *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20(2), 210-224.
- Lee, C. (2004). *Preventing bullying in schools: A guide for teachers and other professionals*. London: Paul Chapman Publishing.
- Lee, R. M. ve Renzetti, C. M. (1990). The problems of researching sensitive topics an overview and introduction. *The American Behavioral Scientist (1986-1994)*, 33(5), 510.
- Menesini, E. ve Nocentini, A. (2009). Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 230-232.
- Miller, A. L. (2012). Investigating social desirability bias in student self-report surveys. *Educational Research Quarterly*, 36(1), 30.
- Merydith, S. P., Prout, H. T. ve Blaha, J. (2003). Social desirability and behavior rating scales: An exploratory study with the child behavior checklist/4–18. *Psychology in the Schools*, 40(2), 225-235.
- Navarro, R., Yubero, S., Larranaga, E. ve Martínez, V. (2012). Children's cyberbullying victimization: Associations with social anxiety and social competence in a Spanish sample. *Child indicators research*, 5(2), 281-295.
- Pallant, J. (2001). *SPSS survival manual*. Maidenhead, PA: Open University Press.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and self-esteem. *Journal of School Health*, 80 (12), 614-621.

- Paulhus, D. L. (1984). Two-component models of socially desirable responding. *Journal of personality and social psychology*, 46(3), 598-609.
- Phillips, D. L. ve Clancy, K. J. (1972). Some effects of social desirability in survey studies. *American Journal of Sociology*, 77(5), 921-940.
- Poulou, M. (2001) The role of vignettes in the research of emotional and behavioural difficulties, *Emotional and Behavioural Difficulties*, 6(1), 50-62.
- Randall, D. M. ve Fernandes, M. F. (1991). The social desirability response bias in ethics research. *Journal of Business Ethics*, 10(11), 805-817.
- Rasinski, K. A., Baldwin, A. K., Willis, G. B. ve Jobe, J. B. (1994). Risk and loss perceptions associated with survey reporting of sensitive behaviors. *Paper presented at the annual meeting of the American Statistical Association*, Toronto, Canada
- Singer, E. (2004). Confidentiality, risk perception, and survey participation. *Chance*, 17(3), 30-34.
- Singer, E., Mathiowetz, N. ve Couper, M.P. (1993). The role of privacy and confidentiality as factors in response to the 1990 census. *Public Opinion Quarterly*, 57, 465-82.
- Singer, E., Van Hoewyk, J. ve Neugebauer, R.J. (2003). Attitudes and behavior: The impact of privacy and confidentiality concerns on survey participation: The case of the 2000 census. *Public Opinion Quarterly*, 67, 368-84.
- Sontag, L. M., Clemans, K. H., Graber, J. A., & Lyndon, S. T. (2011). Traditional and cyber aggressors and victims: A comparison of psychosocial characteristics. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(4), 392-404.
- Stocke, V. (2010). The interdependence of determinants for the strength and direction of social disirability bias in racial attitude surveys. *Journal of Official Statistics*, 23(4), 493-514.
- Tabachnick, B. ve Fidell, L. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Topcu, Ç. ve Erdur-Baker, Ö. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33(5), 550-561.
- Tourangeau, R. ve Yan, T. (2007). Sensitive questions in surveys. *Psychological bulletin*, 133(5), 859.
- Vigil-Colet, A. V., Ruiz-Pamies, M., Anguiano-Carrasco, C. ve Lorenzo-Seva, U. (2012). The impact of social desirability on psychometric measures of aggression. *Psicothema*, 24(2), 310-315.
- Walrave, M. ve Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*, 25(1), 59-72.
- Worthington, R.L. ve Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34, 806-838.
- Zweig, J. M., Dank, M., Yahner, J. ve Lachman, P. (2013). The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 1063-1077.